

“Mijne boeken houden mij trouw gezelschap”.

Vier brieven van Herman Bavinck aan een student

Wiljan Puttenstein (bew.)

Kampen, 2010

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	3
Herman Bavinck in Kampen	5
Student Johan van Haselen	7
Brief 1	9
Brief 2	11
Brief 3	12
Brief 4	13
Bijlage	
“In memoriam Johan van Haselen, <i>De Bazuin</i> , 18 maart 1887”	14

Heden overleed in de vaste verzekering des eeuwigen levens, onze innig geliefde Zoon en Broeder

Johannes Lodewijk,
in leven Student aan de Theol. School te Kampen, in den ouderdom van ruim 21 jaar.

Hoe zwaar ons dit verlies ook treft, en haar met wien hij eenmaal hoopte vereenigd te zijn, zij ons dit tot troost, dat zijn leven Christus en zijn sterfen gewin was.

Uit aller naam,

A. VAN HASELEN.

A. A. VAN HASELEN—

APELDOORN.

AMERSFOORT,
9 Maart 1887.

De Bazuin, 18 maart 1887

INLEIDING

Op 9 maart 1887 overleed op eenentwintigjarige leeftijd de Kamper student Johan van Haselen (1865-1887) na een ziekbed van een jaar. In die periode ontving hij vier brieven van Herman Bavinck (1854-1921), sinds 1883 docent ethiek en dogmatiek aan de Theologische School van de Christelijke Gereformeerde Kerk te Kampen.

De brieven werden eind 1997 geschonken aan de toenmalige Theologische Universiteit Kampen¹ door mevr. M.A.W. Vellenga-van Haselen te Meppel.² Zij was de dochter van de jongste broer van Johan van Haselen en derhalve een volle nicht van hem. Via vererving had zij de brieven in bezit gekregen. De vader van mevr. Vellenga-van Haselen was Hendrik Johan Lodewijk van Haselen (1882-1944), jongste broer van Johan.³ Beide broers verschilden maar liefst 17 jaar in leeftijd.

De brieven werden door de toenmalige archivaris drs. J. van Gelderen en zijn assistent Frans Rozemond in ontvangst genomen en opgeborgen in het archief. Daar zijn ze herontdekt en werden initiatieven genomen ze aan de vergetelheid te ontrukken. Over de brieven is in 2009 gepubliceerd in het *Documentatieblad voor de Nederlandse Kerkgeschiedenis na 1800*.⁴ Daarin werd aangekondigd, dat de brieven integraal gepubliceerd zullen worden. Met onderliggende uitgave wordt deze belofte ingelost. Het past in het streven om meer bekendheid te geven aan de archiefschatten van de PThU en haar voorgangers en sluit qua opzet aan bij een eerdere uitgave van een deel van in het archief aanwezige brieven van mevrouw Wielenga-van Andel, echtgenote van de Kamper hoogleraar Douwe Klazes Wielenga (1841-1902).⁵

Opmerkelijk aan de vier brieven van Bavinck is dat ze een pastoraal karakter hebben. Van Haselen was namelijk ernstig ziek en daardoor niet meer in staat de lessen aan de toenmalige Theologische School in Kampen te volgen. Bavinck trachtte hem door het sturen van enkele brieven te bemoedigen en te troosten, waarbij hij en passant ook iets over zijn eigen leven meedeelde. De brieven werpen daarom ook een blik op het leven van Herman Bavinck. Helaas zijn de brieven, die Van Haselen aan Bavinck schreef, niet bewaard gebleven. De inventaris van het archief-Bavinck, dat wordt bewaard door het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlandse Protestantisme (1800-heden) van de Vrije Universiteit, vermeldt geen ingekomen brieven van Johan van Haselen.⁶

De exacte datum van de eerste twee brieven is niet bekend. Volstaan wordt met een globale aanduiding op basis van de inhoud van de brieven. Uit de derde brief valt op te maken, dat deze op oudejaarsdag 1886 geschreven is. Alleen de vierde brief is door Bavinck gedateerd. Om de

¹ De Theologische Universiteit Kampen (ThUK) is per 1 januari 2007 opgegaan in de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) en het beheer van de archieven is ondergebracht in de vestiging Kampen van de PThU.

² Martha Adriana Wilhelmina van Haselen (1922-2010) was gehuwd met ds. Yme Klazes Vellenga (1896-1968), vanaf 1927 gereformeerd predikant te Meppel. Zij was diens tweede vrouw. Zij overleed op 24 februari 2010. Over ds. Vellenga: J. de Haas, *Gedenkt uw voorgangers*. Deel V (Kampen 1989) 248; Herman Ridderbos, 'Ds. I.J.K. Vellenga', in: *Gereformeerd Weekblad*, 23 (28 juni 1968) nr. 53, 382. Zie ook het in memoriam door Herman Ridderbos in: *Jaarboek van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1969* (Goes z.j.) 481-482.

³ Zie over H.J.L. van Haselen: J.C. van der Does, *Biografisch woordenboek van het protestants-christelijk onderwijs* (Zeist 1949) 55.

⁴ Wiljan Puttonstein, "Mijne boeken houden mij trouw gezelschap". Brieven van Herman Bavinck aan een student uit de periode september 1886 – maart 1887, in: *DNK. Documentatieblad voor de Nederlandse Kerkgeschiedenis na 1800*, 22 (juni 2009) nr. 70, 59-65.

⁵ Jaap van Gelderen (ed.), *"Ik ben dom geweest..." Een vijftiental brieven van mevrouw Wielenga* (Kampen 2002).

⁶ J.F. Seijlhouwer (samenst.), *Inventaris van het archief van H. Bavinck 1870-1954* (Amsterdam 2004).

leesbaarheid te vergroten werden alinea's aangebracht en is de interpunctie aangepast. Toevoegingen van de bewerker staan tussen vierkante haken. De titel van deze uitgave tenslotte is ontleend aan het slot van de derde brief.

HERMAN BAVINCK IN KAMPEN

Wie Herman Bavinck was, is genoeglijk bekend.⁷ Ik volsta met een korte schets van zijn leven. Hij werd geboren op 13 december 1854 te Hooogeveen, waar vader Jan Bavinck (1826-1909) afgescheiden predikant was. De middelbare schooltijd bracht Herman door aan het Instituut Hasselman te Nieuwendijk (Noord-Brabant) en het Gymnasium te Zwolle. Op 17 september 1873 schreef hij zich in als student aan de Theologische School te Kampen, in welke plaats zijn vader op dat moment predikant was.

Na een jaar echter vertrok de jonge Bavinck naar Leiden om daar zijn studie te vervolgen. In 1880 promoveerde hij te Leiden. In datzelfde jaar deed hij ook zijn kandidaatsexamen te Kampen met het doel predikant te worden in de Christelijke Gereformeerde Kerk. Op 13 maart 1881 werd hij bevestigd tot predikant te Franeker. Zijn predikantenloopbaan zou van korte duur zijn. Reeds op 24 augustus 1882 benoemde de Synode van Zwolle hem tot docent aan de Theologische School te Kampen, samen met Douwe Klazes Wielenga (1841-1902) en Lucas Lindeboom (1845-1933). Op 10 januari 1883 hield hij - nog maar net achtentwintig jaar oud - zijn inaugurele rede. Bavinck doceerde de vakken dogmatiek, polemie, ethiek en encyclopedie en gaf enkele vakken in de vooropleiding, o.a. mythologie en filosofie. De komst van de nieuwe docenten gaf in 1883 aanleiding tot een reorganisatie van het onderwijs.

Van Bavinck is bekend, dat hij in zijn Kamper periode vriendschappelijk met studenten omging. Johan Herman Landwehr (1864-1930), student in Kampen in de periode 1881 tot en met 1886, omschreef Bavinck als vriendelijk, opmerkzaam en tegemoetkomend. Bavinck bezocht studenten op hun kamers en sprak met hen als een vriend, maar bleef in zijn contacten met studenten altijd de professor. Niettemin waren het 'zijn' studenten, 'wier heil hij altoos op het oog had.'⁸

Dat Bavinck veel contacten onderhield met studenten kwam mede doordat hij ongehuwd was. Hij was ingetrokken bij zijn ouders, die sinds 1873 in Kampen woonden, nadat zijn vader Jan Bavinck het beroep van de Christelijke Gereformeerde Kerk van Kampen had aangenomen. Herman Bavinck kon zonder de verplichtingen van huwelijk en gezin naast het onderhouden van vriendschappelijke contacten met studenten veel tijd besteden aan studie. Hij las vooral veel boeken op het terrein van de oude gereformeerde theologie, de geschiedenis van de wijsbegeerte en de eigentijdse theologie. Pas op 2 juli 1891 trouwde hij op zesendertigjarige leeftijd met de tien jaar jongere Johanna Adriana Schippers (1864-1942).⁹

Dat Bavinck zijn boeken zag als trouwe metgezellen in het toch voor hem saaie Kampen, is niet vreemd. Bavinck hield van veel en lang studeren, mede ter voorbereiding van zijn colleges dogmatiek. Bavinck placht zijn stof aan studenten te dicteren.¹⁰ Uiteindelijk leidde dit tot het publiceren van zijn beroemde *Gereformeerde dogmatiek*, waarvan het eerste deel in 1895 bij J.H. Bos te Kampen verscheen.

Voor Bavinck waren wetenschappelijk boeken en tijdschriften onontbeerlijk. Helaas waren deze in Kampen niet of nauwelijks voorhanden. De bibliotheek van de Theologische

⁷ R.H. Bremmer, 'Bavinck, Herman', in: *Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme I* (Kampen 1983) 42-45; R.H. Bremmer, *Herman Bavinck en zijn tijdgenoten* (Kampen 1966).

⁸ J.H. Landwehr, *In memoriam. Prof. Dr. H. Bavinck herdacht door een zijner oud-leerlingen* (Kampen 1921) 35.

⁹ R.H. Bremmer, *Herman Bavinck en zijn tijdgenoten* (Kampen 1966) 52-53, 74-76.

¹⁰ De bibliotheek van de Protestantse Theologische Universiteit (Kampen) beschikt over collegedictaten dogmatiek van Bavinck uit de periode 1883-1886 opgeschreven door een tweetal studenten nl. de eveneens jong overleden Benjamin Dokter (1855-1886) en Reinder Jan van der Veen (1863-1942).

School had nog geen 1000 boeken. In een brief aan zijn vriend Christiaan Snouck Hurgonje (1857-1936) geschreven op 1 januari 1887 (een dag na de derde brief aan Van Haselen!) verzuchtte Bavinck: ‘Hoe dikwerf verlang ik naar de Leidsche bibliotheek!’¹¹

Bavinck legde zich niet neer bij dit gebrek aan goede wetenschappelijke literatuur. In 1890 zou hij prof. Simon van Velzen (1809-1896) opvolgen als bibliothecaris (en archivaris) van de Theologische School. Met hulp van studenten en sinds 1896 van Coenraad Mulder (1837-1914), docent in de vooropleiding, wist hij de bibliotheekcollectie succesvol uit te bouwen. In 1892 verscheen onder zijn verantwoordelijkheid een nieuwe gedrukte catalogus (de vorige dateerde van 1877).¹² In het woord vooraf bij de catalogus schreef Bavinck, dat de collectie de laatste jaren aanzienlijk was uitgebreid tot ongeveer 1700 titels en dat een nieuw overzicht van het bibliotheekbezit ten behoeve van het gebruik noodzakelijk was. Tot slot merkte Bavinck op, dat de nieuwe catalogus aantoonde hoeveel nog ontbrak in de collectie. Hij spoorde belangstellenden dan ook aan om ‘de bibliotheek in hun liefde en ondersteuning voortdurend aan te bevelen’.¹³ Twee jaar later in 1894 verscheen reeds een supplement, waarin ongeveer 300 aanvullingen werden beschreven.¹⁴

Bavinck zou pas eind 1902 uit Kampen vertrekken. Op 16 december van dat jaar hield hij zijn afscheidsrede en vertrok hij naar de Vrije Universiteit te Amsterdam na het aanvaarden van een benoeming tot hoogleraar dogmatiek en ethiek aldaar. Hij overleed op 29 juli 1921.

Deze nieuwe uitgave was noodig, omdat in de laatste jaren de bibliotheek aanzienlijk, tot een getal van ongeveer 1700 nummers, behalve de bovengenoemde verzameling brochures, is uitgebreid, en omdat een gemakkelijk overzicht van den inhoud der bibliotheek voor haar gebruik onontbeerlijk is.

Tevens kan deze uitgave belangstellenden toonen, hoeveel er nog ontbreekt en dus dienst doen, om de bibliotheek in hun liefde en ondersteuning voortdurend aan te bevelen.

H. BAVINCK, *bibliothecaris*.

* Slot van woord vooraf in de *Catalogus der bibliotheek* (1892).

¹¹ H. Bavinck aan C. Snouck Hurgonje, 1 januari 1887, in: J. de Bruin en G. Harinck (red.), *Een Leidse vriendschap*, 131. Zie ook: George Harinck, ‘Eén uur lang is het hier brandend licht en warm geweest’. Bavinck en Kampen, in: George Harinck en Gerrit Neven (red.), *Ontmoetingen met Herman Bavinck* (Barneveld 2006) 113.

¹² Zie ook: Wiljan Puttenstein, ‘De bibliotheek van de Theologische Universiteit Kampen 1854-2004. Van domineesboekerij tot wetenschappelijke bibliotheek’, in: *Kamper Almanak 2004* (Kampen 2004) 207-233.

¹³ *Catalogus der bibliotheek van de Theologische School der Christelijke Gereformeerde Kerk* (Kampen 1892).

¹⁴ *Eerste supplement van den catalogus van de bibl. der Theol. School van de Geref. Kerken in Nederland* (Kampen 1894).

STUDENT JOHAN VAN HASELEN

De naam Johan van Haselen zal waarschijnlijk bij niemand herkenning oproepen. Wie was hij? Johannes Lodewijk van Haselen werd op 23 november 1865 te Amersfoort geboren als oudste zoon uit het tweede huwelijk van zijn vader Adrianus van Haselen (1834-1916) met Adriana Antonia van Apeldoorn (1839-1908).¹⁵ Zijn vader was eerder gehuwd geweest met Clasina Breken (1827-1864) uit Heerde, met wie hij op 26 mei 1855 in de echt was verbonden. Met haar kreeg Adrianus van Haselen vijf kinderen, van wie er drie jong overleden. Na het overlijden van Clasina op 37-jarige leeftijd op 12 januari 1864 trouwde zijn vader in datzelfde jaar opnieuw. Op 24 december 1864 trouwde hij in Heerde met Adriana Antonia van Apeldoorn, die evenals Clasina uit Heerde afkomstig was. Met haar kreeg hij acht kinderen.

Te Amersfoort volgde Johan zes jaar gymasiaal onderwijs. Op 17 september 1884 werd hij ingeschreven als student aan de Theologische School te Kampen, samen met een twintigtal andere jongemannen tijdens het rectoraat van docent Helenius de Cock.¹⁶ Van Haselen legde diezelfde maand nog het admmissie-examen af. Aangezien hij reeds voldoende vooropleiding had genoten, werd hij geplaatst in de 4e klasse van de vooropleiding, de zogenaamde litterarische afdeling.

In Kampen woonde hij met vier andere studenten bij de weduwe Joffers aan de Bovennieuwstraat. De vakantietijd bracht hij door bij zijn ouders, woonachtig aan de Singel in Amersfoort. Al vlug nam hij in Kampen deel aan het werk van de zondagscholen uitgaande van de Zondagschool-Vereeniging, die op 13 november 1861 was opgericht. Samen met tweedejaars theologiestudent C.H.Ph. Krohne (1850-1939) onderwees hij een dertigtal leerlingen in een lokaal aan de Heilige Steeg in Kampen.¹⁷

Johan was tijdens zijn verblijf in Kampen ook bevriend met Jan Hendrikus Kok (1871-1940) de latere bekende Kamper uitgever. Meermalen zou Kok bij de ouders van Johan logeren. Kok was zeer verliefd geworden op Johans zus Adriana Antonia van Haselen (1869-1899). Zeer tot verdriet van Johans moeder werd Adriana echter verliefd op Gerben Kingma (geb. 1868), kunstschilder van beroep. Moeder van Haselen had namelijk een sterke voorkeur voor Kok boven, zoals zij dat noemde, 'die verfladder'.¹⁸

De studieresultaten van Johan van Haselen zijn te volgen via de verslagen van de vergaderingen van curatoren van de Theologische School, die jaarlijks in juli werden gehouden. Zijn litterarisch examen vond plaats op 7 juli 1885 met nog acht andere studenten. Als eerste proeve van bekwaamheid diende hij nog tijdens de vergadering een opstel te schrijven over het vijftigjarig bestaan van de Christelijke Gereformeerde Kerk. De studenten kregen een uur de tijd om dit opstel te schrijven onder toezicht van docent D.K. Wielenga. Na een uur leverden Van Haselen en zijn medestudenten hun opstel bij curatoren in. Vervolgens kregen zij de gelegenheid een gedeelte van een eerder, al voor het examen gemaakt opstel voor te lezen. Van Haselens pennevrucht ging over Pompeji. Na het voorlezen van de opstellen werden examens in de

¹⁵ Gegevens ontleend aan de Digitale Stamboom van het Archief Eemland. Zie: www.archiefeemland.nl. Genealogische gegevens zijn ook te vinden via Genlias www.genlias.nl en Genealogie online www.genealogieonline.nl.

¹⁶ Archief PThU Kampen, *Naamlijst der studenten van de Theologische School der Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland sinds september 1884*, nr. 442 (Van Haselen). Zie ook: J. van Gelderen en F. Rozemond, *Gegevens betreffende de Theologische Universiteit Kampen 1854-1994* (Kampen 1994).

¹⁷ Gegevens ontleend aan: *Studenten-almanak van het korps Fides Quaerit Intellectum te Kampen 1885* (Kampen z.j.).

¹⁸ Brief M.A.W. Vellenga-van Haselen aan F. Rozemond d.d. 8 nov. 1997.

Nederlands taal, stijl en letterkunde en het Latijn afgenomen. De volgende dag werd het examen vervolgd. In de ochtend werden de studenten aan de tand gevoeld over hun kennis van het Grieks en Hebreeuws. De middag stond in het teken van het examen nieuwe geschiedenis, vaderlandse geschiedenis en geschiedenis van de wijsbegeerte. Achtereenvolgens beoordeelden docenten en curatoren de prestaties van de studenten. Met nog vijf andere studenten (drie zakten) slaagde Van Haselen voor het litterarisch examen en werd hij toegelaten tot de studie theologie.¹⁹

In september 1885 begon Van Haselen als eerstejaars theologiestudent. Bij Bavinck volgde hij het college encyclopedie. Voorjaar 1886 begon hij te tobben met zijn gezondheid. Het lukte hem nog het studiejaar af te maken. Mogelijk is hij in september 1886 nog aan het tweede studiejaar begonnen, al valt dat niet meer te achterhalen. Waarschijnlijker is, dat hij na de zomervakantie niet meer naar Kampen is teruggekeerd, maar vanwege zijn afnemende gezondheid bij zijn ouders in Amersfoort is gebleven.

Johan van Haselen overleed 9 maart 1887 op eenentwintigjarige leeftijd. Op zijn sterfbed zou hij gevraagd hebben naar zijn vierjarige jongste broertje Hendrik, maar die was nergens te vinden. Dit heeft Hendrik, aldus zijn dochter, altijd vreselijk gevonden.²⁰ Johans ouders plaatsten een overlijdensadvertentie in *De Bazuin* van 18 maart 1887.²¹ In datzelfde nummer verscheen een uitgebreid in memoriam afkomstig van het college van docenten.²² Van Haselen wordt daarin omschreven als een stille maar ijverige student, die niet veel omgang had met anderen. Bavinck was tijdens de begrafenis aanwezig als vervanger van de rector Lucas Lindeboom.

We komen de naam van Johan van Haselen nog tweemaal tegen. In de curatorenvergadering van 12 juli 1887 werd diens overlijden gememoreerd door Coenraad Mulder, secretaris van het college van docenten. Hij omschreef Van Haselen als ‘een jeugdige broeder van veel verwachting’.²³ De tweede keer was op 20 december 1887 ter gelegenheid van de drieëndertigste dies natalis van de Theologische School. Tijdens die bijeenkomst droeg Lucas Lindeboom het rectoraat over op zijn jongste collega Herman Bavinck. Aan het eind van zijn rectorale rede meldde Lindeboom nog enkele gebeurtenissen uit het afgelopen jaar, waaronder het overlijden van Johan van Haselen. Hij omschreef daarin Van Haselen als een ‘jeugdige, veelbelovende broeder’.²⁴

Het inschrijvingsalbum van de Theologische School vermeldt tenslotte: ‘Overleden na een jaar ongeveer krank te zijn geweest’.²⁵

¹⁹ *Handelingen der drie en veertigste vergadering van de kuratoren der Theologische School der Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland. Gehouden te Kampen den 7 juli 1885 en volgende dagen* (Winterwijk 1885).

²⁰ Brief van M.A.W. Vellenga-van Haselen aan F. Rozemond d.d. 8 nov. 1997.

²¹ Een dankbetuiging verscheen in *De Bazuin* van 8 april 1887.

²² In de bijlage is de volledige tekst van het in memoriam opgenomen.

²³ *Handelingen der vijf en veertigste vergadering van de kuratoren der Theologische School der Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland. Gehouden te Kampen den 12 juli 1887 en volgende dagen* (Winterswijk 1887) 6.

²⁴ L. Lindeboom, *Blijft in het Woord van God. Rede op den 33en gedenkdag van de Theol. School te Kampen* (Heusden 1888) 49-50.

²⁵ Archief PThU Kampen, *Naamlijst der studenten*, nr. 442 (Van Haselen).

BRIEF 1

[Kampen, najaar 1886]

Zeer waarde vriend,

Ik had er al eens over gedacht aan u te schrijven. Maar ik verwachtte telkens een briefje van u, dat echter tot dusverre niet kwam. Ik begrijp echter heel goed dat ge geen lust [en] kracht tot schrijven zult gevoelen, en daarom vernomen hebbende dat uw toestand niet beter wordt, stel ik mijn voornemen niet langer uit.

Hoe veel liever schrijf ik, als ik gehoord had dat ge aansterktet en eerlang weer naar Kampen zoudt kunnen komen. Maar het schijnt wel, dat dit de wil des Heeren niet wezen zal. O zeker, bij Hem zijn alle dingen mogelijk, Hij is de Geneesmeester Israels; zelfs als alle hoop bij mensen is verdwenen is en blijft Hij de Machtige, die de ziekte kan doen wijken en de gezondheid kan doen komen. Van harte hoop ik dan ook, dat de Heere uwe dagen nog verlengde en u de verlorene krachten hergave en u nog eens als een arbeider in Zijn wijngaard gebruike. Met u en met uwe ouders²⁶ en familie bid en smee ik Hem, dat Hij dat nog eens geve en ons te zamen met u door Zijne machtige daden verblijde.

Maar ik ontveins het u niet; soms bekruipt mij de vreeze, dat 's Heeren weg wel eens een andere kon zijn dan dien wij wenschelijk achten. Wij weten niets; onze kennis is van gister; 's Heeren gedachten zijn andere dan onze gedachten. O ik kan begrijpen dat het u moeilijk en hard zal zijn met deze gedachten u vertrouwd te maken. Zoo jong en zoo vol lust des levens – wie zou dan niet huiveren voor de gedachte des doods. Er behoort genade toe, om te kunnen²⁷, maar dan daarna ook genade toe, om te willen²⁸ sterven. Genade om het met den wille Gods eens te zijn, onze eigen wil te verzaken en met blijdschap en in stilheid den Heere te volgen. Dat kan de christen alleen, die door 't geloof aan den Oversten Leidsman zich heeft overgegeven en nu verzekerd is dat niets hem scheiden zal van de liefde Gods die daar is in Christus Jezus, zijnen Heer.

En is het niet zoo, mijn vriend; hiervan kent ge iets. Gij zoekt uw heil [en] zaligheid alleen bij en in Hem. U weet [en] belijdt het: in mij is niets dan zonde en schuld, niets dat voor Gods aangezicht kan bestaan. Maar dien die geen zonde gekend heeft, heeft God zonde voor mij gemaakt, opdat ik zou zijn gerechtigheid Gods in Hem. Maar dan is er ook geen nood. Dan kunt ge sterven. Dan is sterven gewin, een doorgang tot het eeuwige leven.

Dan kunt ge er niets bij verliezen dan dit leven, waarvan het uitnemendste is moeite en verdriet, en dat vroeg of laat toch door ons allen zal moeten afgelegd worden. O ik hoop, indien de weg des Heeren het is om u weg te nemen; ik bid het dan van Hem, dat Hij u versterke in 't geloof en in de zalige hope der opstanding, dat Hij u dit leven doe afsterven [en] uw geloofsoog richte op Hem die den dood heeft overwonnen, die het eeuwige leven heeft verworven, in die ons leven zelf is, en in wien we een geopenden toegang hebben tot het Vaderhuis waar vele woningen zijn en waar Hij heengegaan is om ons plaats te bereiden.

Ik durf niet [te] vragen, om me eens een klein lettertje te schrijven; 't zal u zeker te veel inspanning kosten of ook aan lust u ontbreken. En indien dat zoo is, dan vraag ik het ook niet. Maar anders, ik zou zoo gaarne weten, al was het maar door een enkel woordje, hoe ge onder dit

²⁶ Vader Adrianus van Haselen (1834-1916) en moeder Adriana Antonia van Apeldoorn (1839-1908).

²⁷ Onderstreping door Bavinck.

²⁸ Idem.

alles gesteld zijt. Zoo gaarne hoorde ik het uit uwen mond, dat gij u aan den wil des Heeren overgeeft en ook dit Zijn doen Majesteit [en] Heerlijkheid noemt.

Ik weet, hoe Hij ons van het leven losmaken kan. Toen mijn vriend Unink²⁹ voor eenige jaren te Almelo overleed, ook jong en nog maar enige maanden predikant, toen was hij lang te voren bereid en had hij zich den Heere overgegeven. En toen ik in dezen zomer mijn vriend Dr. Klinkert³⁰ te Veldwijk eenige weken voor zijn sterven ontmoette, toen wist hij ook dat hij stervende naar Jezus ging. Ik werd jaloersch, toen ik dit uit zijn mond vernam. Neen, ik misgunde het hem niet. Maar de wensch kwam in mij op: kon ik dit zoo zeker zeggen, leefde ik ook in dit vaste geloof, ik zou kunnen, ik zou willen sterven.

Neen, dan is er toch waarlijk niet zoo veel aan dit leven, dat het ons verlangen naar de heerlijkheid der kinderen Gods zou kunnen onderdrukken of wegnemen. Dan, als ge dit zeggen kunt: met Christus te wezen, dat is mij zeer verre het beste, dan mijn waarde vriend, zijt gij ons heengaande een eind weegs vooruit. En dan geve God, dat wij u volgen mogen, daar waar geen dood meer zal zijn.

Wij leven hier stillekens en rustig voort. Het gewone leven gaat zijn gewonen gang. Er is weinig verandering en weinig beweging. Gij zult zeker wel van studenten soms eenige tijding vernemen. Uw naam wordt nog dikwerf vol belangstelling genoemd.

Nu lieve vriend, de Heere zegene u in al uwe omstandigheden naar lichaam en naar ziel. Hij herstelle en geneze u, of indien Zijn wil anders is, Hij bereide u en ons voor Zijne komst en doet ons hengaan in vrede. Uw liefh. vriend

H. Bavinck

t Het is zaterdagavond; ik had goeden tijd en schreef u daarom nu. Ik doe ook heden avond den brief nog op de post, opdat hij u spoedig bereike.³¹ Morgen vroeg moet ik preeken. Ik hoop u dan te gedenken met de gemeente in den gebede. Hoe heerlijk is het toch, dat onze gebeden boven in den hemel bij God zich vereenigen.

HB

²⁹ Jan Hendrik Unink (1858-1883), student Theologische School te Kampen 1877-1882, predikant te Almelo 14 jan. 1883. Overleden op 21 september 1883. Lit.: J. de Haas, *Gedenkt uw voorgangers* II (Haarlem 1984) 338; V. Hepp, *Dr. Herman Bavinck*, 68-69; *De Bazuin*, 5 okt. 1883.

³⁰ Reindert Klinkert (1857-1886). Zoon van ds. D. Klinkert (1818-1898) te Zwolle. Op 15 maart 1885 benoemd tot geneesheer-directeur van Veldwijk te Ermelo. Promoveerde op 7 juli 1885 te Utrecht. Overleed op 4 aug. 1886. Lit.: *Gedenboek van de Vereniging tot Christelijke verzorging van geestes- en zenuwzieken 1884-1984* (Kampen 1984), 54-55; R. Klinkert, Toespraak bij de opening van Veldwijk, in: *Karakter en doel der vereeniging en hare dienende broederschap* (Heusden 1914) 22-25.

³¹ De formulering wekt de indruk dat Bavinck geen bezwaren koesterde tegen postbezorging op zondag.

BRIEF 2

Kampen, maandagavond [december 1886]

Zeer waarde vriend,

Ik voel me gedrongen om u nog eens te schrijven. Uw brief³² en ook wat ik door Prof. Wielenga³³ van u vernam, heeft me zoo innig verblijd. En ik dacht, ge zoudt het aangenaam vinden, als ge weer eens iets uit Kampen vernaamt. Nieuws is hier wel niet veel. Het leven gaat gewoon zijn gang, de eene dag is al vrij gelijk aan den ander. Maar dat is misschien ook wel het beste. Verandering en verwisseling is niet altijd het beste. We beginnen al langzamerhand weer uit te zien naar de vakantie. Toch is de tijd voorbijgevlogen en ik kan me haast niet voorstellen al zoo dicht bij Kerstmis [en] Nieuwjaar te zijn.

Ons is waarschijnlijk de tijd niet zoo lang gevallen als u. Als men gezond is en werk heeft, snellen de dagen als sekonden voorbij. Maar we vergeten dan ook zoo licht om onze dagen te tellen, opdat wij een wijs harte bekomen. Krankheid en tegenspoed gebruikt God als uitnemende paedagogische middelen om ons op te leiden voor den hemel. In de krankheid keert Hij onze ziel van het aardsche af [en] ontnemt Hij ons al datgene waar we anders zoo licht op steunen: op onze gezondheid en krachten, op onzen arbeid [en] onze vlijt en trekt Hij ons tot zich op, opdat wij in Hem onze vastigheid in sterkte zoeken zouden. En dan werpt zeker de krankheid, wanneer ze door ons als een bode Gods ontvangen wordt, eene vreedzame vrucht der gerechtigheid af. Soms heb ik nog eene stille hope, dat gij beteren zult. Ik bid er God om, dat Hij u nog eens gansch herstelde [en] aan uwe ouders en familie, aan ons allen teruggeve. Maar ik was toch verheugd, dat gij het met den wille Gods hoe die ook zijn mag eens zijt.

Zijn wil is altijd wijs en heilig en goed. Dien kinderlijk te volgen, is ook onder druk en beproeving zaligheid. God geve, dat gij in die ootmoedige stemming blijft verkeerden.

Hij zij u in allen weg goed en verheerlijke in u Zijn genade en doe u met Paulus betuigen: hetzij ik leve of sterve, ik ben des Heeren.³⁴

Hartelijk zeg ik u dank voor uw lieven brief.³⁵ Gij hebt er u zeker al te zeer door vermoeid. Dat moet ge niet meer doen. Met een paar regels ware ik o al zoo dankbaar geweest. Toch, nu gij hem geschreven hebt, ben ik u zeer blijde mede. Hebt ge soms lust en kracht, om een klein lettertje te schrijven, ge weet hoe aangenaam het mij wezen zal. Maar vermoei en overspan u niet ter wille van mij.

Groet uwe ouders van mij. Wees nu en steeds, naar lichaam en ziel, in alle omstandigheden, Gode en Zijner genade bevolen van uw liefh. vriend

H. Bavinck

³² Niet bewaard gebleven.

³³ Douwe Klazes Wielenga (1841-1902), docent kerkgeschiedenis en kerkrecht aan de Theologische School 1883-1902. Wielenga was gelijktijdig met Bavinck benoemd en nauw met hem bevriend. Beiden vertrokken in 1902 naar de Vrije Universiteit te Amsterdam. Lit: *Biografisch Lexicon voorde geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme*. Deel 4 (Kampen 1998) 448-449; W. de Graaf, *Professor D.K. Wielenga* (Kampen 1970).

³⁴ Romeinen 14:8b: "hetzij dan dat wij leven, hetzij dat wij sterven, wij zijn des Heeren" (Statenvertaling).

³⁵ Niet bewaard gebleven.

BRIEF 3

[Kampen, 31 december 1886]

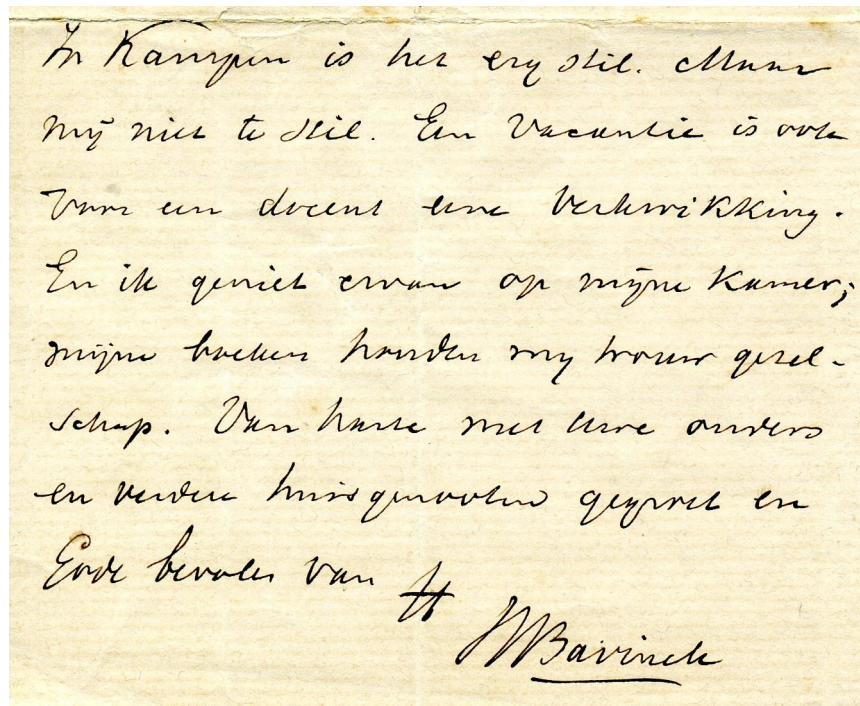
Amicissime,

Ik heb weinig tijd, maar ik wil toch dit oude jaar niet laten eindigen zonder u een enkel woord te hebben geschreven.

Een keerpunt in ons leven is altijd belangrijk; de wisseling van oud en nieuw jaar stemt elk tot ernst. Hoe veel te meer als we krank zijn. Ik dank God, dat gij het jaar 1887 nog intreden moogt. En Hem bid ik, dat Hij er u doorleide en u sterke en herstelde en het jaar '87 tot een rijk gezegend voor u make naar lichaam en naar ziel.

Soms neemt mijne hope toe, dat we u nog eens met herstelde krachten hier in Kampen zullen zien. Bij den Heere zijn alle dingen mogelijk. Onder alles houdt Hij echter ons gemoed ten allen tijde voor Zijne komst bereid.

In Kampen is het erg stil. Maar mij niet te stil. Een vacantie is ook voor een docent eene verkwikking. En ik geniet ervan op mijne kamer; mijne boeken houden mij trouw gezelschap. Van harte met uwe ouders en verdere huisgenooten gegroet en Gode bevolen van tt H. Bavinck

In Kampen is het erg stil. Maar
mij niet te stil. Een vacantie is ook
voor een docent eene verkwikking.
En ik geniet ervan op mijne kamer;
mijne boeken houden mij trouw gezelschap.
Van harte met uwe ouders
en verdere huisgenooten gegroet en
Gode bevolen van tt
H. Bavinck

BRIEF 4

Kampen, 2 maart 1887

Geliefde vriend,

Gij hebt misschien wel gedacht, dat ik u geheel en al vergeten had. Ik heb er wel eenige reden toe gegeven. Sedert Nieuwjaar kreeg gij heel geen bericht van me. Toch heb ik menigmaal aan u gedacht, ook in het gebed. Maar schrijven wordt soms onwillekeurig uitgesteld. Nu ik echter gisteren hoorde, dat uw toestand weer niet zo gunstig was, meende ik terstond u eens te moeten schrijven.

Hoe moet gij wel te moede zijn? Zoo voortdurend te leven tusschen hoop en vrees, nu eens beter en dan weer erger, soms met eenige moed het leven inziende en dan weer tot moedeloosheid gestemd! Wat kan er al omgaan in eens menschen ziel onder zulke omstandigheden! Ik wenschte dat ik u opbeuren en troosten kon, maar ik voel me, als ik uw toestand indenk, er machteloos toe. Zou het waarlijk de wil des Heeren zijn, om u op zoo jeugdigen leeftijd weg te nemen en op te nemen in Zijne heerlijkheid? Het is wel mogelijk; als ik hoor hoe het met u gaat, dan krijg ik soms eens moed en dan ontzinkt mij weer alle hoop. Maar het duurt zoo lang, de wending ten goede blijft zoo lang uit. Misschien gaat gij ons anderen, uw vrienden en verwanten wel vooruit. Dikwerf heb ik medelijden met u; het leven is zoo aantrekkelijk, het sterven valt zoo zwaar. Maar soms, een enkele maal, als de heerlijkheid van het bij Jezus zijn eenigermate ingedacht wordt en dit leven in zijn nietigheid en ijdelheid verstaan wordt; die enkele malen benijd ik u soms en anderen die de Heere vroeg oproept uit den strijd.

Ik hoop van harte, dat gij altijd zoo gesteld moogt wezen; dat Paulus' wensch de uwe zij: met Christus te wezen is toch verre het beste. Dan is sterven geen sterven meer, en jong sterven haast een voorrecht. O ja, ik bid het van den Heere dat Hij u nog herstellen mag en de kracht en de gezondheid vernieuwen. Maar een christen leert het toch zijn Heiland nabidden: Uw wil, o Vader, geschiede; Gij weet beter dan ik zelf wat goed voor mij is. Is het niet een heerlijke gedachte – de lijdensweken herinneren er ons weer aan – dat Jezus, de Overste Leidsman ons ook in 't lijden en den dood is voorgegaan.

Achter hem aan komend, Hem navolgend, dan zijn we ook door Hem gedekt, dan gaan we met Hem de diepte des doods in, maar staan met Hem ook op uit het graf. Na het sterven volgt het leven en de opstanding. Die rijke, volle Christus, die het leven zelf is, zij in uw zwaren weg al uw troost en heel uw schat, mijn vriend. Als het Gods wil is dat ge heengaan moet, Jezus zelf neme u bij de hand en geleide u door de poorte des doods in het hemelsche Jeruzalem. En God geve uit genade, dat ik u vroeger of later volgen moge! Hier is toch de ruste niet.

Alles gaat hier nog zijn ouden stillen gang. Morgenavond moet ik op de Vrije Krans³⁶, zoo onder ons, een lezing houden voor de studenten. Veel leven en beweging is er niet. De studenten zijn, geloof ik, wel eens ontevreden, en niet zonder recht, dat er zoo al het “studentikoze” afgaat. Het is tegenwoordig niets dan van huis naar college, en van college naar huis. En dat wordt wel wat eentonig.

Groet uwe waarde ouders en familie. Wees nogmaals in alles Gode bevolen van uw vriend H. Bavinck.

³⁶ Bijeenkomst van studenten op donderdagavond 3 maart 1887.

BIJLAGE

De Theologische School leed weder een gevoelig verlies. Het behaagde den Heer van leven en dood, den Koning zijner gemeente, weder een veelbelovend jongeling uit ons midden weg te nemen.

Na een teringlijden van bijna een jaar ontsliep ten huize zijner ouders te Amersfoort

JOHANNES LODEWIJK VAN HASELEN,

theologisch student van het tweede studiejaar, oud 21 jaren.

De ouders meldden ons, dat hij is heengegaan met de bede op de lippen: “Heere Jezus, kom, o kom!”. Zij dit voor de betrekkingen dan ook eene vertroosting, grooter dan de droefheid.

Als student kunnen wij, dank zij den Heere, niets dan goeds van hem zeggen. Hij ging stil maar ijverig zijn weg. Zonder veel drukte of veel omgang met anderen, werkte Hij onophoudelijk voort; tot de zwakheden des lichaams het hem geheel beletten.

Zaterdag-namiddag is de overledene ter aarde besteld; terwijl Dr. H. Bavinck, als opvolgende Rector, daar Ds. Lindeboom verhinderd was, en de Praetor stud. Veldman³⁷ hem namens de Theol. School mede grafwaarts brachten.

Welk een roepstem weder tot onze Theologische School; tot onze Studenten en tot onze Leeraren! Terwijl roodvonk en mazelen zooveel kinderen uit onze stad wegnemen, zelfs volwassenen, en ook van onze Studenten hierdoor bezocht zijn!

Ga die stem tot in onze harten, en werke zij een vreedzame vrucht der gerechtigheid.

De Heere, onze Hoogste Profeet, leerde de Gemeente bidden om veel arbeiders, dewijl de oogst zoo groot is. Doch als de Gemeente ze nu opleidt en voorbereidt, en onze God neemt hen weg, vóór zij aan het einde der studie gekomen zijn? Dan heeft Hij zeker veel tot ons te zeggen.

Wij bevelen onze School, en vooral hare jongelingschap, als den kweekhof onzer kerk, in de hartelijke voorbeden der gemeenten aan. Opdat wij allen, leeraren en studenten, bovenal steeds meer geheiligd en gereinigd worden tot Zijn wil, en geoefend in de Godzaligheid die tot alle dingen nut is.

Namens het Kollege van Docenten,

L. Lindeboom, Rector.

C. Mulder, Secr.

Kampen, 16 maart 1887.

Bron: *De Bazuin*, nr. 11, 18 maart 1887.

³⁷ Kornelis Maarten Reinder Veldman (1862-1907) student aan de Theologische School 1880-1887, predikant te Arum 1887 en Garrelsweer 1892. Overleed op 18 juli 1907 te Loppersum aan hersenvliesontsteking. Lit.: J. de Haas, *Gedenkt uw voorgangers III* (Kampen 1984) 299.